

Ozoda QO'CHQAROVA,
Andijon davlat universiteti o'qituvchisi
E-mail: bahronovhabibullo0@gmail.com

O'zDJTU dotsenti, PhD M.Y.Baxtiyorov taqrizi asosida

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA "YAXSHILIK" VA "YOMONLIK" KONSEPTLARINING XUSUSIYATLARI

Аннотация

Ushbu maqolada hozirgi kunda tilshunoslik va lingvomadaniyatshunoslikning dolzarb masalalaridan biri bo'lib kelayotgan konsept termini, turli davr olimlarining konsept borasida bergan ta'riflari, shuningdek, ingliz va o'zbek tillarida "yaxshilik" va "yomonlik" konseptlarining ustida ish olib borgan olimlar, aforizmlarda aks etishi va ularning o'ziga xos xususiyatlari haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: lingvokulturologiya, kognitiv tilshunoslik, konsept, aforizm, yaxshilik, yomonlik, lisoniy tasvir, paralingvistika.

FEATURES OF THE CONCEPTS OF "GOODNESS" AND "EVIL" IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Annotation

This article discusses the concept term, which is now one of the pressing issues of linguistics and Linguistics, the definitions given by scientists of different eras regarding the concept, as well as the fact that scientists who worked on the concepts of "goodness" and "evil" in English and Uzbek, are reflected in aphorisms and their peculiarities.

Key words: linguoculturology, cognitive linguistics, concept, aphorism, goodness, evil, linguistic image, paralinguistics.

ОСОБЕННОСТИ ПОНЯТИЙ "ДОБРО" И "ЗЛО" В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация

В данной статье рассматривается термин "понятие", который в настоящее время является одним из актуальных вопросов лингвистики и лингвокультурологии, даны определения понятий учеными разных эпох, а также ученые, работавшие над понятиями "добро" и "зло" на английском и узбекском языках, отражены в афоризмах и их специфике.

Ключевые слова: лингвокультурология, когнитивная лингвистика, концепт, афоризм, добро, зло, языковой образ, паралингвистика.

Kirish. Zamonaviy kognitiv tilshunoslikning va lingvomadaniyatning asosiy atamalaridan biri bu-konsept atamasidir. Sir emas konsept atamasi insonning tafakkur xususiyatlari va uning muammolari bilan qiziquvchilarning diqqatini o'ziga jalb etib kelmoqda. Konsept tushunchasi ko'plab atqli tilshunos olimlar tomonidan keng tadqiq va mushohada qililib, ularning har biri bu termin yoki tushunchani turlicha individual tarzda talqin qilishgan. Hozirgi kun tilshunosligidagi eng dolzarb yo'nalishlar qatoriga biz bevosita sotsiolingvistika, kognitiv tilshunoslik, psixolingvistika, lingvokulturologiya, paralingvistika, etnolingvistika, antropologingvistika kabilarni ko'rsatishimiz mumkin. Shulardan kognitivtilshunoslik ayni damda yurtimizda rivojlanib borayotgan tilshunoslikning o'ziga xos bosqichlaridan biri ekanligi ahamiyatlidir.

-Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Kognitiv tilshunoslik (inglizcha cognize-bilmoq, anglamoq, tushunmoq) falsafadagi bilish nazariyasi bilan chegaralanib qolmasdan, balki lisonni tafakkur bilan bog'lab, uning hosil bo'lishidagi psixologik, biologik va neyrofiziologik jihatlarining ijtimoiy, madaniy hodisalar bilan uzviy aloqasini chuqur ilmiy tadqiq etadi. Kognitiv tilshunoslik psixologiyadagi tushuncha va konsept birliklari bilan bevosita ish olib boradi. Konsept tushunchasi asosida ma'no va obraz yotadi. Lingvokulturologiya bu til va madaniyatning o'zaro madaniy aloqa masalalarini ilmiy tadqiq etadi, chunki: "Til madaniyat bilan zich bog'langan, u madaniyatga yetib boradi, unda rivojlanadi va uni ifodalaydi"[5.9]. Bu soha nafaqat madaniyat bilan, balki u orqali turli milliy an'ana va urf-odatlar, diniy hodisalar, milliy konseptlar, dunyoning til orqali ongli his qilish vositalarini o'rganadi. Dunyoning til xaritasi bevosita

ularning insonlar ongidagi mantiqiy ifodasi bilan to'la mos keladi. Bu masalani keng va chuqur ilmiy jihatdan o'rganish va mushohada qilish lingvokulturologiya va lingvokognitologiya bilan bog'liqdir. Kognitiv tilshunoslik sohasidagi olimlarning ko'pchiligi kognitiv tilshunoslikning asosiy tushunchalari deb bilish kategoriyasi, bilishning turlari va ularning lisoniy aks etishini hisoblaydilar. Bugungi kunda ko'pchilik aforizm so'zini kundalik hayotda ko'p bora qo'llaydi. Biroq, hamma ham buning ma'nosini oxirigacha tushunmaydi. Aforizm nima, uning maqollardan farqi va vazifalari ko'pchilikka ma'lum emas. Shuningdek, aforizmlarning ingliz lisoniy tasvirida "yaxshilik" va «yomonlik»konseptlarini ochib berish imkoniyati va ahamiyati qay darajada degan savollar o'rtaga tashlanishi tabiiy, albatta. Aforizm so'zi har bir inson uchun turli xil tushunchaga ega. Kimdir uni o'z kayfiyatini ko'tarish uchun o'qisa, kimdir hayot tajribasini oshirishga va donishmandlardek fikrlash uchun o'qiydi, kimdir esa kerakli vaqtda, davralarda ushbu ibratli gaplarni ishlatish uchun o'qiydi va o'rganadi. Aforizm - bu so'zlardan tashkil topgan, qachonlardir buyuk allomalar, shoirlar va zamonamizning mashhur olimlari, biznesmenlari, sport ustalari tomonidan aytilgan qisqa va chuqur ma'noli hikmatli so'zlardir[3.8]. Lekin ushbu so'zlarni nafaqat allomalar yoki mashhurlar aytishgan, balki oddiy oramizdagi yoshi ulug' insonlar yoki bo'lmasa hayotda ko'zlagan maqsadlariga yetishgan, ulkan hayot tajribasiga ega insonlar ham o'z kechinmalari va hayotiy darslarini qisqa va purma'no so'zlar orqali ifodalashga harakat qiladi. Ayrim aforizmlar bizlarga yashashni o'rgatadi. Misol uchun, "Sening munosabating, sening darajangni aniqlab beradi", "Agar temir ishlatilmasa, zanglaydi. Agar suv harakatlanib turmasa,

ayniydi. Agar kishi fikrlamasa, aql bilan ham shunday holat yuz beradi". Ushbu aforizmlarda hayot qonuni jamlangan bo'lib, tan olish kerakki ular bizni to'g'ri yashashga undaydi. Yaxshilik va yomonlik-axloqshunoslik fanining juft tushunchasi hisoblanadi. Odamlarning xatti-harakatlariga, ijtimoiy hodisalarga berilgan ijobiy yoki salbiy bahoni ifodalaydi.

- **Tadqiqot metodologiyasi.** Yaxshilik – eng muhim fazilat bo'lib, inson faoliyatining asl va azaliy mohiyatini anglatadi. U insonga kuchli ruhiy lazzat bag'ishlashi barobarida, uni shaxsga aylantiradigan haqiqiy baxtga olib boradi. Yaxshilik insonning axloqiy va amaliy faoliyatida yuzga chiqib, unda kamtarlik, ochiqko'ngillilik, mardlik, halollik, insoflilik, adolat, rostgo'ylik kabi fazilatlar mujassam bo'ladi. Yomonlik yaxshilikning ziddi, shaxs va jamiyat taraqqiyotiga to'sqinlik qiluvchi illat. Yolg'onchilik, pastkashlik, munofiqlik, behayolik, rahmsizlik, nomardlik, xiyonat kabi tushunchalarda namoyon bo'ladi. Diniy nuqtai nazardan yaxshilik ilohiy inoyat, yomonlik esa insondagi shaytoniy va hayvoniy xislatlarning ifodasi tarzida talqin qilinadi; yaxshilik ham, yomonlik ham insonning ixtiyor erkinligidan qay darajada foydalanishining oqibati sanaladi. Aforizmlarning maqollardan farqi shundaki, u aynan bir shaxsga tegishli bo'lib, uning hayot yoki ma'lum bir doiraga xos qarashlarini ifodalaydi. Maqollar esa umumiy bo'lib, ular aynan bir insonga tegishli bo'lmaydi va butun bir xalqning hayotiy va falsafiy qarashlarini o'zida aks ettiradi. Yaxshilik va yomonlikni bilmaslik inson hayotining eng bezovta qiluvchi faktidir. Yomonlik manbai behuda, yaxshilik manbai esa rahmdildir. Biz odamlarni o'zimizga qilgan yaxshiliklari uchun sevamiz va ularga qilgan yomonliklarimizni sevmaymiz. Yomonlik yaxshilikdan tug'ilmaydi va aksincha.

- **Tahlil va natijalar.** Odamlarning ko'zlari ularni ajratish uchun berilgan. Yomonlikni sezmagani – ahmoq, yaxshilikni sezmagani – baxtsizdir Yuqoridagi misollardan shuni ko'rishimiz mumkinki, "yaxshilik" va "yomonlik" konseptlarini ifodalovchi bu kabi aforizmlarda insonni imkon qadar yaxshilik qilishga va bu qilgan ezguliklari insonlar qalbida boqiy yashashiga urg'u berilgan. Shuningdek, bu ezgu amallar va insonlarning qalbidagi ezgulik urug'lari insonning hayoti yaxshi kechishiga va uning ichki dunyosi sokinligiga o'z hissasini qo'shishi madh etilgan. Bundan farqli o'laroq, "yomonlik" konseptini o'zida jo qilgan yuqoridagi aforizmlarda biz yomon ishlarimiz va chirkin o'ylarimiz oqibatda yaxshilik olib kelmasligi va hayotimiz behalovatlikda o'tishini hamda qilgan qabih amallarimiz va o'ylarimiz o'zimizga qaytib kelishini guvohi bo'lishimiz mumkin. Ingliz milliy madaniyatida ham aforizmlarning ahamiyati yuqori hisoblanadi. Chunki aforizmlar shu xalq vakillariga tegishli bo'lib, har bir aforizm o'zida xalqning hayotini aks ettiradi. Quyida ingliz lisoniy tasvirida "yaxshilik" va "yomonlikni" ifoda etuvchi bir qancha aforizmlarga to'xtalib o'tamiz. It is not from reason that justice springs, but goodness is born of wisdom Adolat paydo bo'lishi aqldan emas, biroq ezgulik donolikdan tug'iladi. Muallif bu hikmatli so'zlari bilan yaxshilikni kelib chiqish sababi donolik va aql zakovat ekanligiga ishora qilmoqda.

Goodness is love in action, love with its hand to the plow, love with the burden on its back, love following his footsteps who went about continually doing good.

Yaxshilik bu amaldagi sevgi, o'z qo'li bilan yerga bo'lgan muhabbat, yelkasidagi og'ir yukni sevish, doimo yaxshilik qilib yurgan inson izidan borishdir. Yaxshilik qilish bu qilayotgan amallarini sevishi, mehnat qilishdan qochmaslik, yelkasida turgan vazifalardan tonmaslik va uni

sidqidildan bajarish hamda yaxshilik qilishni o'ziga odat qilgan insonlar yo'lidan ketish kabi xislatlarni o'z ichiga oladi. Nothing can be compared to a faithful friend, and no weight of gold and silver is able to countervail the goodness of his fidelity- Hech narsani sodiq do'st bilan taqqoslash mumkin emas va hech qanday oltin va kumush uning sadoqati hamda yaxshiliklariga teng kelolmaydi. Ushbu aforizm ingliz tilidagi A friend in need is a friend indeed maqoliga mos keladi ya'ni haqiqiy do'st kulfatda bilinadi. Insonning yaxshi va yomon kunlarida yonida qarindoshlaridan tashqari haqiqiy do'stlari ham turadi, imkoni boricha do'stiga yordam qo'lini cho'zadi. Kerak paytda ko'rsatilgan yordam esa yaxshilikdir. Bunday yaxshiliklarning qiymatini biz ingliz xalqining aforizmlarida ko'rishimiz mumkin. Aforizm (hikmatli so'z)lar haqida gap ketganda albatta uning adabiyotlardagi ta'riflariga ham to'xtalib o'tishimiz maqsadga muvofiq. Hikmatli so'zlarga adabiyotlarda turlicha ta'riflar berib o'tilgan. 1. Aforizm- aniq va ixcham ifodalanib, tugal fikrni anglatuvchi hikmatli so'zlar 2. Aniq va ixcham shakli, chuqur mazmunli, muallifi aniq gap. 3. Ma'lum shaxslar tomonidan aytilgan yoki asarlarida ishlatilgan ixcham, ma'nodor, ishlatishga qulay va quyma fikrlardir [2.144].

Adabiyotshunos olim Z.Toshpo'latov o'z tadqiqotida aforizmlar tabiati haqida bildirilgan turlicha qarash va mulohazalarning ma'lum sabablarini ko'rsatib o'tadi: Birinchidan, ushbu janr dunyo xalqlarining barchasida mavjud va ular haqida jahon paremiologiyasida turlicha fikr-mulohazalar bildirilgan. Ikkinchidan, aforizmlarning badiiy shakli masalasida yagona hukmron fikr, yagona konsepsiya yo'q. Uchinchidan, ko'pchilik olimlar aniq muallifga ega bo'lgan chuqur mazmunli, ixcham ifoda shakliga ega bo'lgan hikmatli gaplarni aforizm deb hisoblasalar, ayrimlar aniq muallifga ega bo'lmagan "qanotli" iboralarni ham ushbu janr tarkibiga kiritadilar [3.9]. Demak, aforizmlar ixcham va purma'no so'zlardan tarkib topishi hamda ma'lum bir holatga xolisona baho berishi bilan ahamiyatlidir. Aforizmlar ingliz lisoniy tasvirida "yaxshilik" va "yomonlik" konseptlarini ifodalashda va ushbu konseptlarning mohiyatini o'zga madaniyat vakillariga yetkazib berishda muhim rol o'ynaydi. Chunki olamning lisoniy tasviri insonning olam haqidagi tasavvurlarini o'rganish asosida yaratiladi. Olam-o'zaro munosabatdagi inson va muhit bo'lsa, olam manzarasi-inson va muhit haqidagi ma'lumotni qayta ishlash natijasidir. Agar olamning obrazi bo'linmaydigan yaxlit butunlikni namoyon qilsa, olamning tasviri dunyo haqidagi turli darajadagi bilimlar majmuini va uning obyektlariga bo'lgan munosabatni namoyon qiladi. Olamning obrazini to'g'ridan to'g'ri reflekslar vositasida anglab bo'lmaydi, uni faqat o'ziga xos obrazlarni "o'z boshidan kechirish" orqaligina tushunish mumkin. Shundan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, ingliz millatiga mansub bo'lgan taniqli olimlaru ijodkorlar, ulkan hayot tajribasiga ega insonlar tomonidan aytilgan hikmatli so'zlar yaxshilik va yovuzlik konseptlarini ochib berishda yaxlit butunlikni namoyon qiladi.

- **Xulosa va takliflar.** Yuqoridagilardan shuni ko'rishimiz mumkinki, yaxshilik va yovuzlik konseptlari mavhum tushuncha hisoblanib bevosita insonning bilish jarayoni bilan bog'liqdir. "Yaxshilik" va «yomonlik»konseptlarini o'zida ifoda etgan aforizmlar bevosita muallifning ijod mahsuli bo'lib, o'zining yo o'zi guvoh bo'lgan holatlarga bildirgan xolisona yondashuvi hisoblanibgina qolmasdan, balki davrining, jamiyatning qarashlarini va hayot tarzini o'zida mujassam etgan haqiqatlardir.

REFERENCES

1. Homidiy H, Abdullayeva Sh, Ibrohimova S. Adabiyotshunoslik terminlari lug'ati. - T.: "O'qituvchi", 1967.-B.35
2. Hojjiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. -T.: "Fan", 2002.-B.144

3. Toshpo'latov Z. Aforizmlarning janr xususiyatlari va badiiyati: Filol.fanlari
4. nomzodi...diss.avtoref. – T.2006.-B.8
5. Ner Le'Elef. Book of quotations. Jewish Quarter, Old City.2004.-P.66
6. Маслова В.А. Лингвокультурология. издание. -М.:Академия, 2004. -С.9
7. <https://www.ziyo.uz>
8. https://www.azquotes.com/author/663-Saint_Augustine/tag/evil